

Hz. Musa'nın Yüzleştiği Statüko: Kadim Mısır'ın *Ma'at* Doktrini

Hakan OLGUN*

The Status quo that Moses Faced: The *Ma'at* Doctrine of Ancient Egypt

Citation/©: Olgun, Hakan, (2018). The Status quo that Moses Faced: The *Ma'at* Doctrine of Ancient Egypt, Milel ve Nihal, 15 (2), 149-169.

Abstract: The most basic problem that Prophet Moses has to deal with, when he encountered Pharaoh is the *ma'at* doctrine that is produced Egyptian mythology. This doctrine, which preserves the rule and order against to chaos and disorder, had stated the divine legitimacy source of Pharaohs. The peace situation had been provided after several wars and political division in early Egyptian history. This setting was described with two different divine beings as Seth and Horus. The Pharaohs were ensured via Horus power for providing order and tranquility. So, there is a strong *ma'at* doctrine, which is established on disorder and chaos fear in ancient Egypt. This doctrine protects the established orders and Pharaohs are described as divine being, that is Horus, which is responsible for stability and order. The stiff resistance that prophet Moses faced against Pharaoh is this status quo, which resided on the thousands of year's mythological basis.

Keywords: Exodus, Prophet Moses, Egypt, Pharaoh, Horus, *ma'at*.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı
[holgun@istanbul.edu.tr].

Atıf/©: Olgun, Hakan, (2018). Hz. Musa'nın Yüzleştiği Statüko: Kadim Mısır'ın *Ma'at* Doktrini, Milet ve Nihal, 15 (2), 149-169.

Öz: Hz. Musa firavun ile karşılaştığında mücadele etmesi gereken en temel sorun, kadim Mısır mitolojisinin ürettiği *ma'at* doktrini olmuştur. Kaos ve karmaşa karşısından düzen ve uyumu koruyup sürdüren bu doktrin firavunlarının tanrısal meşruiyet kaynağını ifade etmiştir. Mısır'ın erken dönemindeki politik bölünmüşlük ve savaşların ardından sağlanan barış ortamı Set ve Horus olarak iki farklı tanrısal unsur ile nitelenmiştir. Firavunlara huzur ve düzenin sağlanması görevi Horus yetkisiyle sağlanmıştır. Böylece kadim Mısır'da düzensizlik ve kaos korkusu üzerine inşa edilmiş güçlü bir *ma'at* doktrini söz konusudur. Bu doktrin kurulu düzenleri korurken firavunları düzen ve istikrardan sorumlu tanrısal unsur yani Horus olarak nitelenmiştir. Hz. Musa'nın firavun karşısında yüzleştiği en çetin direnç noktası binlerce yıllık mitolojik temel üzerine oturmuş olan bu statükocu yapıdır.

Anahtar Kelimeler: Çıkış, Hz. Musa, Mısır, firavun, Horus, *ma'at*.

Onlara, “yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde “biz ancak ıslah edicileriz” derler (Bakara: 11).

Giriş

Kur'an'daki peygamber kıssalarında bahsi geçen peygamberlerin temel mesajı, “âlemlerin rabbi olan bir Allah'a iman etme” çağrısıdır. Ancak muhatap olunan kavim ile bu kavmin önde gelenlerinin bu çağrıya kolayca olumlu karşılık verdiklerine şahit olunmamıştır. Çünkü âlemlerin rabbi olan bir Allah'a iman etmek sadece kalbi değil toplumsal düzlemin her kademesini etkileyen bir değişimi gerektirmektedir. Zira peygamberlerin bu çağrısına muhatap olan toplumlarda, geçmişi çağlar boyunca geriye giden sosyal, ekonomik, hukuki ve politik anlamda yerleşik bir düzen söz konusudur. Bu kurulu düzenin arkasında, düzenin meşruiyetini sağlayan güçlü bir geleneksel söylem ya da mitoloji yer almaktadır. Kurgulanan mitoloji ile meşrulaştırılan kurulu düzen ve statükonun her türlü meydan okumalar karşısında sert bir direnç göstermesi planlanmıştır. Dolayısıyla peygamberler muhatap oldukları kavimlere yönelik ilahi çağrılarını dile getirirken, esasen bu kavimlerin zihinlerinde yer eden kurulu düzen ve statükonun temelindeki meşruiyet kaynaklarıyla mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

Bu makalede Hz. Musa'nın muhatap olduğu firavun ve yakın çevresinin kadim Mısır halkı üzerinde kurduğu “kutsal” devlet ve

“kutsal” kral hegemonyasının mitolojik temeli incelenecektir. Böylece Hz. Musa'nın kutsal metinlerde anlatılan kıssasında, firavunun zihnindeki statükocu ideoloji irdelenecektir.

Sarkacın İki Ucu: Kaos ve Düzen

“Mısır, Nil'in lütfudur” diye yazar ünlü tarihçi Herodot. Kadim Mısır dilinde Nil nehri basitçe *Iteru* yani “nehir” olarak isimlendirilmiştir. Günümüze ulaşan adının kaynağı ise eski Grek dilindeki “Neilos” kelimesine dayanmaktadır. Bu kelimenin ne anlama geldiğine dair herhangi bir mutabakat söz konusu değildir. Ancak Nil nehrinin antik çağlardan itibaren Mısır halkının hem gündelik hayatında hem mitolojik zihninde çok güçlü bir yeri olduğundan şüphe yoktur. Kadim Mısırlılar dünyayı küresel bir şekil olarak değil, merkezinde düz bir hat boyunca güneyden kuzeye doğru akan Nil nehrinin yer aldığı bir coğrafya olarak düşünmüşlerdir.¹ Bu durumda, ortasından Nil'in akıp gittiği Mısır toprakları evrenin merkezi olurken Nil'den uzaklaşan alanlar evrensel merkezi kuşatan çevre olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla kadim Mısırlılar; Nil'in vadilerden deltaya kadar uzanan iki yanındaki insanlar olarak Nil'in kutsal coğrafyasının ayrıcalıklı ikliminin cömertçe sunduğu nimetin farkındadır.

Mısır coğrafyasında ilk yerleşimlerin mö. VII. binyılın başlarında tahıl üretimi yapan çiftçiler tarafından Nil nehrinin her iki kıyısı boyunca inşa edildiği ileri sürülmektedir. Nehrin kenarlarındaki tarımsal faaliyetlerin bu kadar eskiye uzanmasının nedeni, şüphesiz bereketli Nil'in binlerce yıldır hiç aksamayan düzenli taşkınlarıdır. Orta Afrika'nın derinliklerinden ve dar vadilerden süzülerek gelen alüvyonlar kuzeyde Akdeniz'e doğru yaklaşıldıkça bir delta halinde verimli tarım arazilerine dönüşmüştür. Yıllık taşkınların bereketli sularıyla sulanan nehir kenarlarında yılda birkaç kez ürün alınabilmektedir. Doğal olarak kuzeye doğru gidildikçe daha mümbit topraklara ulaşılmaktadır. Böylece Nil'in akışına uygun olarak güneydeki topraklar “Kamış ülkesi”, kuzeyde kalan topraklar ise “Papirüs ülkesi” olarak tanımlanmıştır.

Mısır halkına zirai bereket sunan Nil nehrinin bir diğer katkısı ise kadim coğrafyanın halkını kendisi etrafında bir arada tutan bir-

¹ Wendy Christensen, *Empire of Ancient Egypt* (New York: Chelsea House, 2009), ss. 6-7.

leştirici etkisidir. Büyük oranda aynı tarihsel dönemi paylaşan Mezopotamya ülkeleri ile kıyaslandığında, kadim ülke Mısır'ın Nil nehrinin koruyucu etkisinden olabildiğince faydalandığı görülmektedir. Mezopotamya topluları savaşlar, tabi felaketler ve ekonomik dönüşümlerden daha fazla etkilenerek çok farklı politik oluşumlara sahne olmuştur. Ancak Mısır, mö. 3100 ile başlatılan bilindik tarihi geçmişi ile Büyük İskender'in mö. 300 yılında Nil'in topraklarını ele geçirinceye kadar büyük oranda yekpare bir medeniyet olarak kendisini korumayı başarmıştır. Bu medeniyetin merkezinde elbette Herodot'un dediğı gibi ekonomik bereketi ve coğrafi muhafazasıyla Nil nehri yer almaktadır. Dolayısıyla bu nehir düzen, uyum ve istikrarın sembolü olarak kadim Mısır halkının bütün ideolojik kuramlarının merkezinde yer alan mitolojilerin asli kaynağını oluşturmuştur.

Nil çevresindeki Mısır coğrafyasında en erken yerleşimler binlerce yıl geriye gitse de bu topraklarda gelişmiş merkezi yönetim daha sonra ortaya çıkmıştır. Başlangıçtan itibaren uzunca bir süre Mısır toplumu bağımsız kabileler halinde yapılanmış ve siyasi bir bütünlük göstermemişlerdir. Bu kabile yapılanmaları Mısır'ın kuzey ve güney yarılarında kümelenmiştir. Bu kümelenilen coğrafya daha sonra "Yukarı Mısır" ve "Aşağı Mısır" adlarıyla anılacak ve Mısır'ın politik bütünleşmesinde oldukça sembolik bir anlama sahip olacaktır. Kadim Mısır halkı coğrafi yön olarak yüzünü her zaman Nil'in doğduğu taraf olan güneye çevirmiştir. Nil'in yukarıdan aşağı doğru, yani Afrika kıtasının ortalarından Akdeniz'e doğru aktığı dikkate alındığında ülkenin güneyi "Yukarı Mısır", kuzeyi ise "Aşağı Mısır" olarak nitelenmiştir. Bu ayrışma, Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır'daki kabilelerin tek bir politik merkez altında birleştirilmesi çabasının temelini oluşturmuştur.

Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır ya da "Kamış ülkesi" ile "Papirüs ülkesi" kadim Mısır coğrafyasında iki farklı toplumsal yapıyı ifade etmiştir. Pek çok küçük yerleşim yeri ve kabileleri temsil eden bu ikili yapılanma aynı zamanda tek bir siyasi otorite altında birleşme çabalarının da kaynağını olmuştur. Esasen kadim Mısır halklarının tek bir politik çatı altında birleşme öncesi döneme ait elde çok fazla bilgi yoktur. Ancak Mısır araştırcıları, rakip bölgelerdeki büyük mezarlık ve tapınakların inşasının politik bir güç gösterisinin işaretleri olarak okunmasını önermişlerdir. Aynı zamanda henüz hanedanlıklar öncesi döneme ait toplu mezarlardaki işaretler halkın

topluluklar halinde, ağır bedensel darbe ve yaralanmalar neticesinde öldükleri yönünde bir kanaat oluşturmuştur. Bu verilere göre kadim Mısır'ın hanedanlığa dönüşüp tarih sahnesine çıkmadan önce tek bir politik idare altında birleşme sürecinde yoğun kabile savaşları ve egemenlik mücadelesine ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır.

Nil nehri kıyılarına yayılmış dağınık toplulukların birleştirilmesi uğruna her iki Mısır coğrafyası arasında yaşanan çatışma, savaş, sosyal travma ve kaos ortamının izleri o dönemden geriye kalan bazı arkeolojik unsurlarda sürülebilmektedir. Mısır halkının merkezi bir idare altında birleştirilme çabasına ait savaş ve galibiyet sahnelerini anlatan ilk işaretler mö. III. binyılın başlarına aittir. Bu işaretin kaynağı ise kadim Mısır arkeolojisine ilişkin en erken buluntulardan birisi olan Narmer paleti olarak bilinen el içi büyüklüğünde bir taş levhadır. Paletin bulunduğu yer, Mısır'ın ana yerleşim yerlerinin oldukça güneyindeki Yukarı Mısır'ın "Şahin Kenti" Nekhen (Grek dilinde Hierakonpolis, günümüzde Kum el-Ahmer) sit alanıdır.

Narmer paletinde yer alan figürler Mısır coğrafyasının iki farklı ülkesini birleştirme mücadelesini ifade etmektedir. Kabaca üçgen bir şekilden oluşan Narmer paletinin üzerinde yer alan en anlaşılır işaret, Yukarı Mısır mitolojisinin şahin başlı tanrı figürüdür. Paletin ön yüzünde, üst tarafın iki yanlarında inek başlı tanrı, muhtemelen Hathor resmedilmiştir. Altında ise gürzünü düşmanının başına vurmaya üzere kaldırmış bir kral figürü yer alır. Kralın başındaki taç, Yukarı Mısır'ın egemenlik tacını ifade etmektedir. Paletin alt kısmında yere düşmüş vaziyetteki iki insan figürünün yenilmiş düşmanı sembolize ettiği düşünülmüştür. Kralın yüzünün dönük olduğu kısımda bir papirüs kümesi üzerinde şahin yer almaktadır. Şahin, gagasındaki bir iple ayaklarının yanında duran bir insan başını bağlayıp bir papirüs şeridi gibi yukarı çekip çıkararak şekilde resmedilmiştir. Bu resimde Yukarı Mısır'ın tanrısı Horus'un şahin formunda, insan başı olarak temsil edilen Aşağı Mısır üzerindeki zaferi nitelenmektedir. Bir anlamda Yukarı Mısır'ın kralı ile Yukarı Mısır'ın şahin başlı tanrısı Horus'un, düşmanları üzerindeki zaferleri ilan edilmektedir. Kralın ayağının çıplak olması ve Horus ile aynı mekânda resmedilmesi onun kutsal bir mekânda olduğunun işareti olarak yorumlanmıştır. Paletin üst kısmında "kızgın kediba-

lığı” anlamına gelen *nar-mer* hecelerinin kralın adını ifade eden Narmer’i oluşturduğu düşünülmektedir.² Bu heceler aynı zamanda kayıtlara geçmiş en eski hiyeroglif yazısı olarak kabul edilmektedir.

Paletin diğer yüzünde ise kral, ayakları çıplak ve başında bu kez Aşağı Mısır’ın tacı ile resmedilmiştir. Ardında sandaletlerini taşıyan kişinin önünde ise boyunları vurularak öldürülmüş esir cesetlerini inceleyen bayraktarlar yer almaktadır. Paletin alt kısmında ise kral, düşmanlarını ezen ve kalelerini başlarına yıkan güçlü bir boğa formunda resmedilmiştir. Bu yüzün orta kısmında yer alan iki tane aslan bedeni ile başlayıp boyun kısmında yılan formuna dönüşüp uzayan sonra yine aslan başı olarak biten birbirine sarılmış iki mitolojik hayvan temsili yer almaktadır.³ Bu figürün kabul görmüş bir izahı olmasa da Mezopotamya’dan ilham alındığı düşünülmektedir. Bununla birlikte bu figürün Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır’ın birleşmesinin sembolü olduğu yönünde bir kanaat söz konusudur.

Bu buluntu kadim Mısır tarihi açısından üç temel bilgiyi açığa çıkarmaktadır: Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır topluluklarını merkezi bir siyasi otorite altında birleştiren kişi, Yukarı Mısır’ın idarecisi kral Narmer’dir. Bu kralın bir diğer adının efsanevi bir figür olarak anılan Menes olduğu da yaygın bir kanaattir. İkinci olarak Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır’ın birleşmesinde etkin olan coğrafya, kral Narmer’in ülkesi olan Yukarı Mısır’dır. Dolayısıyla Yukarı Mısır’ın inanç ve gelenekleri kısa süre de bütün kadim Mısır üzerinde başat bir etki yapmıştır. Son olarak Yukarı Mısır’ın mitolojik bir unsuru olan şahin başlı tanrı figürü Mısır’ın birleşik politik yapısının sembolü olmuştur. Bu sembol daha sonra “Horus” adıyla bütün Mısır firavunlarının iktidarını meşrulaştıran kutsal kaynak haline gelecektir.

Narmer paletinden yaklaşık yüz sene daha eski olduğu düşünülen Savaş alanı paleti, Narmer tarafından kurulan birleşik Mısır krallığından daha önce de bu coğrafyanın politik gücünü temsil eden kralın tanrısal yetkilerle donandığını ifade etmektedir. Narmer paletinde kral bir insan formunda tasvir edilirken Savaş alanı paleti, kralı; galip geldiği bir savaş sonrasında yendiği kurbanların arasında vahşice dolaşan bir aslan olarak resmetmiştir. Bu döneme ait

² Eric H. Cline, J. Rubalcaba, *The Ancient Egyptian World* (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 24.

³ Cline, Rubalcaba, *The Ancient Egyptian World*, ss. 24-25.

bir başka duvar yazıtında kral, yendiği ordunun komutanına saldıran dev bir akrep olarak gösterilmiştir. Narmer dönemine ait bir başka duvar yazıtında ise kral, yendiği ordunun esirlerini büyük bir sopayla döven Nil nehrinin kedibalığı olarak resmedilmiştir. Bu tasvirler kralın sadece soyu ve liderlik yetenekleri sayesinde yöneten bir ölümlü olmadığını göstermekteydi. Zira bu sembolik anlatım vahşi hayvanların gücü ve acımasızlığı ile kutsal yetkenin ona bahsettiği insanüstü güçleri onun şahsında cisimleştiğini ifade etmekteydi. Böylece Mısır halkı arasındaki savaşları sonlandırıp tek bir politik otorite altında birleştirme görevi, kutsal bir sorumluluk olarak tanımlanmış olmaktadır. Bu işi yapmakla sorumlu olan krallar ise tanrının kine benzeyen bir statü elde etmişlerdir.⁴ Bu statünün en büyük işareti ise bütün kadim Mısır tarihi boyunca firavunların başlarındaki beyaz ve kırmızı renkli kraliyet tacıdır. Kanlı ve çetin savaşlardan sonra sağlanan birleşmeyle birlikte firavunlar Yukarı Mısır'ın beyaz tacına, Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını ekleyerek politik birleşmenin sembolik işaretini başlarında taşımışlardır. Yukarı Mısır'ın egemenliğindeki birleşme, aynı zamanda kral Narmer'in şahin başlı tanrısı Horus'u kadim Mısır'ın en güçlü politik sembolü haline getirmiştir. Artık iktidarı üstlenen bütün Mısır firavunları esasen tanrı Horus'un bedeni olarak Nil'in çağlar boyu yukarıdan aşağı akan kozmik istikrarı gibi toplumsal istikrar ve düzenden, yani mevcudun korunduğu statükodan sorumlu olmuşlardır.

Kadim Mısır tarihinde ülkenin birleşik bir krallık olarak tarih sahnesine çıkışı, bahsedilen buluntular dikkate alındığında kral Narmer ile III. binyılın başında olmuştur. Bu dönem aynı zamanda hieroglif yazısının da ortaya çıkma sürecini ifade etmektedir. Mısır halkının dini inanç ve mitolojik söylemlerinin elbette bu tarihsel süreçte başladığı söylenemez. Ancak daha sonra "antik Mısır mitolojisi" olarak tanımlanan Mısır mitolojik geleneğinin şekillenmesinde kral Narmer liderliğindeki siyasi birleşme tecrübesinin etkisi büyüktür. Aslında birleşik Mısır'ın oluşturulmasından önce Yukarı Mısır coğrafyasında bulunan Nekhen'de Horus kültünün varlığı bilinmektedir. Narmer paleti üzerindeki şahin figüründen de anlaşıldığı kadarıyla Horus'a dair mitolojik anlatının birleşik Mısır tarihinden çok daha eskilere uzandığı görülmektedir.

⁴ Toby Wilkinson, *Eski Mısır: MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, çev.: Ü. H. Yolsal (İstanbul: Say, 2016), s. 69.

Narmer ve Savaş alanı paletleri üzerindeki semboller, Mısır'ın Narmer liderliğinde birleşik krallık formunda şekillendirilip yazılı tarih sahnesine çıkmadan önce bir dizi çetin savaş ve çatışmalar yaşandığını ifade etmektedir. Nil nehrinin vadileri boyunca uzanmış olan yerleşim birimlerinin sakinleri korkunç bir düzensizlik ve karmaşaya, savaflara, katliamlara ve kaosa yol açmış olmaları ki kral Narmer, düzeni sağlamak adına taşlara kazınacak kadar öfke ve hırs göstermiştir. Bu nedenle kral Narmer öncesinin “kaotik ortamı” ile Narmer sonrasındaki birleşik krallık döneminin “düzen ortamı” Mısır halkının iki yana savrulan zihinsel sarkacını ifade etmiştir. Aslanan, sarkacın daima “düzen” tarafında durmasıdır.

En erken Mısır tarihi yazarı olan Manetho'nun (mö. II. yüzyıl) kayıtları temel alınrsa, ilk hanedanlık çağının başından itibaren, yaklaşık mö. 3100 yılından bu dönemin sonuna, yani mö. 30 yılına kadar Mısır'da 30 hanedanlık kurulmuştur. Her hanedanlık döneminin sonunda Mısır yeni bir parçalanma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bazen Akhenaton gibi geleneksel Mısır dininden farklı dinsel öğretileri savunan krallar, ülkenin kültürel birliğini tehlikeye atan kişiler olarak görülmüştür. Bazen de dış saldırılar Mısır'ın bütünlüğünü tehdit etmiştir. Örneğin Hiksos saldırıları sonunda Mısır'ın siyasi birliği bozulmuş ve ülke yüz yıl kadar yabancı unsur olan Hiksoslar tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla kadim Mısır hem kral Narmer döneminde birleşinceye kadar yoğun bir kaos ve parçalanmışlık ortamı yaşamış hem de birleşmeden sonra bile sürekli bir bölünme tehdidi altında olmuştur.

Yazılı tarih sahnesine “birleşik krallık” formunu sağlayarak çıkan kadim Mısır krallığı açısından Mısır halkının iki cephesi arasında yaşanan bu birleşme kavgaları, politik birliğin yani krallığın bekası açısından bir köken mitinin kurgulanmasına yol açmıştır.⁵ Buna göre tanrıların üç çocuğu olan Osiris, İsis ve Set arasında yaşanan kıskançlık krizi nedeniyle Set erkek kardeşi Osiris'i öldürür. Kız kardeşleri İsis, Osiris'in bedenini birleştirip canlandırarak ondan Horus'a hamile kalır. İsis'ten doğan Horus, babası Osiris'i öldüren amcası Set ile kanlı bir kavgaya girer. Horus Set'e ağır zararlar vermeyi başarsa da Set ve Horus arasındaki savaşın nihai galibi olmaz. Ancak arabulucu olarak başvuru tanrılar konseyi, Horus'u haklı bulurken Set'in işlediği suçla baş başa kalarak çöllere

⁵ Bk. Geraldine Pinch, *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

çekilmesine hükmeder. Böylece Set, manevi olarak yenilmişliğin hali içinde kavga, kaos, haksızlık ve düzensizliğin sembolü olarak çöllerde yaşamaya başlar. Horus ise hak ve adaletin timsali olarak Mısır krallarının bedeninde yaşayan adil hükümdarı niteler.

Bu mitolojik kurgunun, kabileler arasındaki iktidar kavgaları sırasında Narmer'in Horus ile, düşman cephesinin ise Set ile ilişkilendirildiği açıktır. Tıpkı Horus gibi Narmer'in sadece fiziksel gücüyle değil tanrısal iradeye bağlı olarak iktidar çatışmasının meşru galibi olduğu ilan edilmiştir. Tanrıların meşruiyet hakkını elinde tutan Narmer, Horus formunda adaletle ülkesini yönetirken; düşmanı, Set formunda tanrısal iradeyle çöllerin derinliklerine kovulmuştur. Ancak tehdit geçmiş değildir. Çölün derinliklerinde de olsa Set, yani kaotik güçler bütün kötücül unsurlarıyla birlikte insanlığın, yani Mısır halkının düzen ve huzurunun altını oymaktadır. Ortaya çıkan düzensizlik, gündelik yaşamı olumsuz yönde çabucak etkileyerek tanrısal niteliklere sahip kralların müdahalesini gerektirmektedir. Kralın tanrısal gücüyle kaos güçleri mağlup edilip düzen yeniden sağlandığında kralların halka huzur ve düzeni sağlayıcı yükümlülüğü yerine gelmiş olmaktadır. Esasen kaos ile düzen arasındaki bu sarkaç kadim Mısır halkının dünya görüşünün "kaos ile düzen arasındaki gerilime bağlı bir bıçak sırtında olma" veya "kaosun eşiğinde olma" hali olarak tanımlanmıştır.⁶ Birleşme öncesi kaotik ortamına geri dönüş korkusuyla düzen olarak tanımlanan birleşik Mısır devleti, kurgulanan bu mitolojik söylemlerle düzenin korunması amacıyla kurulan tanrısal sıfatları haiz güçlü bir merkezi idare sistemi haline gelmiştir.

Kral Narmer liderliğindeki "düzen" güçlerinin "kaos" güçlerine galip gelerek birleşik Mısır krallığını tesisi, Set'i gayrimeşru duruma düşüren Horus'un başarısı bağlamında yani güçlü bir mitolojik kurgu üzerinden meşruiyet zeminine kavuşmuştur. Ancak tetikte duran kaos güçlerine karşı kral, ülkede huzur ve düzenin sağlanması için kutsal iktidar görevinin başında olmalıdır. Zira düzenin tehdit edilişi sadece kuruluş dönemine has bir arayış değildir. Sonraki çağlarda devam eden hanedanlıklar dönemi boyunca el değiştiren iktidarlar sırasında hatta uzunca bir süre Mısır'ı eline geçiren yabancı Hiksos işgalleri, "kutsal" Mısır iktidarının her daim muktedir olması gerektiğini belirtmektedir. Yani sarkacın düzeni

⁶ Barry J. Kemp, *Ancient Egypt: Anatomy of a Civilization* (London: Routledge, 2006), s. 7.

sembolize eden kutupta yer tutması ve burada olabildiğince tutunması firavunluk kurumunun temel görevidir. Bu aşamada Mısır mitolojisi, Horus'un bedeni olarak kutsadığı firavunun düzeni koruma sorumluluğunu da güçlü bir mitolojik doktrin ile yani *ma'at* düşüncesi ile kutsayan bir kurgu geliştirmiştir.

Mitolojik Statüko: *Ma'at* Düzeni

Tarihin ilk ulus-devlet yapısının örneği olarak gösterilen Mısır krallığı, politik birliğini acımasız savaş ve çatışmalar sonucunda tesis etmiştir. Bu kaotik ortamı resmeden Narmer paletindeki gibi ilk figürler aynı zamanda ilk yazı türleri olarak kabul edilirse, kadim Mısır'ın tarih sahnesine çıkışının da bu politik birliğin sağlanması ile olduğu söylenebilir. Tarih sahnesine ilk çıkış ve politik birliğin sağlanması, Mısır açısından tarihi kökleri ifade etmektedir. Bu nedenle kadim Mısır'ın köken mitolojisinin bu birleşme tecrübesi bağlamında yazıldığı söylenebilir. Zira Set ve Horus arasındaki kötü-iyi ya da kaos-düzen ikileminin Mısır toplumu üzerinde iyi ve düzen lehinde tesis edilmesi için birleşme sürecinin bir meşruiyet zeminine oturtulması, yani mitolojisinin kurgulanması gerekmiştir.

Nil nehrinin coğrafi serilişi ile dönemsel taşkınları kadim Mısır halkının zihninde yer eden Mısır mitolojisi ile uyum içindedir. Öncelikle delta ile çöl, verimlilik ile kuraklık ve aşağı ile yukarı arasında düalist bir zıtlık, bu mitolojinin merkezini ifade etmektedir. Bu zıtlık sadece düşünsel düzlemde değil Mısır halkının güvenliğini, ekonomisini ve siyasi yapısını etkileyecek kadar güçlü bir anlama sahiptir. Mısır halkı, çevresinde yaşadıkları Nil nehriyle ilgili korkunç bir ihtimalin korku ve endişesi altında yaşamışlardır. Esasen bu korku ve endişenin iki yönü vardır: Nil nehrinin doğal bir süreklilik arz eden taşkın çizgisinin altında ya da üstünde taşmasıdır. Sular fazla yükseldiğinde bütün zirai ve yerleşim yerlerini suya boğan güçlü bir sel felaketine dönüşmekteydi. Nehrin taşkınındaki azlık ise ağır bir kuraklık ve kıtlığın sebebiydi. Dolayısıyla Nil nehrinin bu düzensizlik ihtimali evrensel kaos durumunun bir sembolü haline gelmiştir. Ayrıca önceden tahmin edilemeyen fırtınalar, ya-

bani hayvanlar ile yabancı göçebelerin Mısır ülkesinde özgürce do-
laşmaları da Mısır sisteminin dışında ve kontrolün ötesinde olma-
ları açısından kaos halini ifade etmektedir.⁷

Zıtlığın bir kutbunun egemen olduğu dönemde, örneğin taş-
kınların beslediği tarımsal verim döneminde Mısır halkı kendisini
yaşamın tüm alanlarında mutlu ve başarılı hissetmiştir. Aksi du-
rumda ağır bir kuraklık ve kıtlık Mısır'ı çölün insafına terk eden bir
etki oluşturmuştur. Böylesi bir düalist yapıyı ve zıtlığı kontrol altına
almak hatta olumsuz etkinin meydana gelmesini engellemek için
Nil nehrinin sunduğu verim ve bereketin referans noktası sayıldığı
bir istikrar anlayışı belirlemiştir. İstikrar, düzen ve mutlak olan durum-
ların korunması, ülkeyi kaos ve kargaşa ortamından uzak tutacaktır.
Dolayısıyla Nil nehrinin taşkın süreci, yukarıda ifade edildiği
üzere, bir anlamda kadim Mısır halkı için bir ucunda kaos diğer
ucunda düzen halinin yer aldığı düalist bir zihin yapısını ortaya çı-
karmıştır. Mısır halkının kaos ve düzen ikileminde yaşadığı bu ger-
ilim, Mısır mitolojisinin başlangıç noktasını ifade eden hatta bütün
mitolojisinin seyrine etki eden bir gerilim olarak kendisini ortaya
koymuştur.

Gündelik yaşamda Nil nehrinin taşkın periyoduna bağlı olarak
ortaya çıkan Mısır'ın mitolojik anlatılarındaki kaos ve düzen, temsil
edildikleri tanrısal unsurlar arasında geçen çetin savaşları konu
edinmiştir. Bu savaşların temel nedeni olumsuz güçlerin ortadan
kaldırılıp yaşamın düzen ve uyum hali içinde devam ettirilmesidir.
Biri olumlu diğeri olumsuz gücü ifade eden tanrısal unsurlar ara-
sındaki çatışmalar elbette kozmik düzlemde meydana gelmektedir.
Ancak iki farklı güce sahip tanrısal unsurlardan egemenliği eline ge-
çiren, yeryüzündeki siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıyı etkile-
mektedir. Ya da yeryüzünde ikamet eden kadim Mısır halkının
siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamının düzen içinde sürmesi, düzeni
savunan tanrısal unsurun; kaosun ortaya çıkması ise kaosa yol açan
tanrısal unsurun kozmik âlemde egemen olduğunu göstermektedir.
Esasen "İlk çağ" döneminin mitolojik düşüncesinde kozmogonik
kurguya bağlı olarak evrenin düzeni, varlığın temelini oluşturmaktadır.
Yıldızların hareketleri, mevsim döngüsü, ayın halleri, bitkilerin
büyüme ritimleri, Nil sularının yükselmesi ve çekilmesi; ilk çağ

⁷ Lanny Bell, "The New Kingdom Divine Temple: The Example of Luxor", *Temples of Ancient Egypt*, ed.: B. E. Shafer (New York: Cornell University Press, 1997), s. 129.

döneminde kurulmuş mükemmelliği oluşturan da zaten doğal ritimlerdeki bu dönemsel yinelenmedir. Kargaşa, mükemmel bir biçimde düzenlenmiş değişikliklerin örnek alınacak döngüsüne gereksiz ve dolayısıyla zararlı bir değişim getirir.⁸

Kadim Mısır'ın birleşme ve devamında düzen ve istikrarın korunması idealini meşrulaştıran politik köken mitolojisi, firavuna tanrısal bir statü atfederek onu yeryüzünde Horus'un misyonunu gerçekleştirmekle sorumlu tutmuştur. Bu misyon yeryüzünün yani Mısır coğrafyasının geçmişin kaotik ortamlarına geri dönüşten koruyup düzen ve huzurun sağlanmasıdır. Bu sorumluluk bir anlamda çöllerin ve kaosun tanrısı Set'e karşı Nil vadisinin ve düzenin tanrısı Horus'un egemenliğini tesis etmektir. Bu kutsal görevden sorumlu olan firavunların yükümlülüğü ise *ma'at*'ı sağlamaktır. Bütün Mısır firavunları *ma'at*'ı tesis etmek, gerçekleştirmek, sürdürmek ve korumakla görevlidirler. Firavunların yönetim başarısı buna bağlıdır. Esasen sadece başarı da değil, firavunların tanrısal hususiyetlere sahip olduklarının en önemli işareti onların *ma'at* sorumluluğunu ne kadar yerine getirdikleriyle ilgilidir.

Ma'at, kadim Mısır mitolojik panteonunda yer alan tanrısal unsurlardan birisini ifade eder. Bu panteon içinde, başında devekuşu tüyü taşıyan dişil bir tanrıça olarak kurgulanmıştır. Mısır kraliyet mezarlarında elde edilen yazı ve resimlerde *Ma'at* göklerin, yani evrenin hanımefendisi ve Ra'nın kızı olarak da resmedilmiştir.⁹ Ancak, panteonda yer alan diğer tanrısal unsurlardan farklı olarak *ma'at* bir doktrin ya da düşünce şeklini ifade eden bir sistemin de adı olmuştur. Nitekim *Ma'at*, hem evrensel düzeni, hem Mısır halkının sosyal düzenini temsil eden tanrıçadır. Bütün tarihsel süreçleri boyunca Mısır halkının manevi idealleri ve yaygın sosyal davranış modları tanrıça *Ma'at*'ın şahsıyla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla bir tanrıçaya isim olmasının çok ötesinde *ma'at* asıl anlamıyla, kozmik ve sosyal alanda hakikat ve doğruluğun soyut kavramı olarak tanımlanmıştır. Kadim Mısır dilinin ürettiği mitolojik kavramlardan birisi olan kelimenin modern dillere aynen tercüme edilmesi mümkün

⁸ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev.: A. Berktaş (İstanbul: Alfa, 2016), s. 130.

⁹ Willie Cannon-Brown, *Nefer: The Aesthetic Ideal in Classical Egypt* (New York: Routledge, 2006), s. 11.

değildir. Bu kavram muhtemelen tarihin en erken soyut kavramlarından birisini ifade etmektedir. Ancak mitolojik söylemlerin gündelik yaşamdaki yansımalarına bakıldığında *ma'at* kelimesinin düzen, uyum, doğruluk, adalet ve hakikat anlamlarına geldiği fark edilmektedir.¹⁰ Dolayısıyla *ma'at* kavramı; dini, etik ve kozmolojik açıdan geniş bir yelpazede ancak birbirine yakın anlamlar içinde kendini göstermiştir.

Ma'at doktrini kaos ve düzensizlik bir yana, her türlü sıra dışı ya da mevcut ortamdan farklı durumlara karşı tepkisel ve korumacı bir refleksi ifade etmektedir. Doktrinin öne sürdüğü aslolan ideal hal; düzen, istikrar ve dengedir. Kozmik yapının, yeryüzünde devletin, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle uyumlu ve dengeli bir süreç içinde olması *ma'at* halinin tezahürü olarak görülmektedir. Dolayısıyla felsefi bir ideal olarak *ma'at* (i) kozmos içinde düzeni yürüten anlamında evrenseldir. Yani Nil nehrinin düzenli taşkınlarının, kuraklık ya da sel baskınlarına yol açmayacak şekilde bir istikrar halinde gerçekleşmesi beklenir. (ii) Adalet arayışı anlamında politiktir ve firavunun her türlü sıra dışı gelişmeyi engelleyerek istikrar ve düzeni sağlaması adaletin tezahürüdür. (iii) Özel ahlaki prensiplere bağlılık anlamında bireysel etkiye sahiptir. Bu yönüyle *ma'at* bireysel anlamda düzen ve istikrar ile uyumlu bir etik anlayışı gerektirmektedir.¹¹ Dolayısıyla Nil'in beklenen taşkını bereket için ne kadar önemliyse firavunun da kutsal otoritesinin Mısır üzerinde yansımaları adalet için o denli önemli olmaktadır. Halkın ise *ma'at*'a katılımı bereket ve adaletin sürmesi adına uyum ve istikrar sürecine dâhil olması anlamındadır. Yani bu sürece uygun etik anlayış bağlamında, *ma'at*'ı sürdürmekle sorumlu olan otoriteye boyun eğmelidir.

Öyle anlaşılmaktadır ki politik birleşme dönemi, yani köken döneminde Set ile Horus arasında sergilenen zıtlık mücadelesinden kurtulup düzenin sağlanması ve korunması ideolojisi, *ma'at* mitolojisi ile meşrulaştırılmıştır. Nitekim kötü ve iyi kutupları niteleyen Set ve Horus, *ma'at* doktrini içinde kötünün *isfet*, iyinin *ma'at* ile tanımlandığı yeni bir mitolojik sembolizme dönüştürülmüştür. Zira

¹⁰ John A. Wilson, *The Culture of Ancient Egypt* (Chicago: Chicago University Press, 1951), s. 48.

¹¹ Bk. Cynthia L. Lehman, "The Kemetic Paradigm: An Afrocentric Foundation for Rhetorical Theory, ed., V. H. Milhouse vd., *Transcultural Realities: Interdisciplinary Perspectives on Cross-Cultural Relations* (London: Sage Publication, 2001), s. 333.

ma'at ile sembolize edilen düzen ve istikrar karşısında kaos ve karmaşa *isfet* ile tanımlanmıştır. Böylece tıpkı Set ve Horus arasındaki üstünlük mücadelesinde olduğu gibi bu gerilim şimdi *ma'at* ile *isfet* arasında yaşanmaktadır. Mısır dilinde çok iyi bilinen *isfet* kavramı çölün sıralı dağlarının ötesinde yaşayan ve doğrudan *ma'at*'ı hedefleyen bir tehdittir. Bu yönüyle *isfet*, adaletsizlik, kaos, şiddet, kötü olanı yapmak anlamlarına gelen bir terim bağlamında dini, sosyal ve politik düzensizlik unsuru olarak Mısır mitolojisinin temel öğretilerindedir. Düzen ve uyum anlamına gelen *ma'at*'ın zıt yönünü ifade eden *isfet*'in düzeni tehdit eden güçleri, *ma'at* üzerinde egemen olmak için sürekli olarak onunla mücadele halindedir. Bu savaşta firavunun görevi *ma'at*'ı korumaktır. Zafer ancak firavunun *isfet*'in güçlerini boyunduruk altına alıp *ma'at*'ı ortaya çıkarmasıyla mümkündür.¹²

Mısır mitolojisi çerçevesinde Horus'un kaos güçlerinin sembolü olan Set'i yenmek suretiyle oluşturulan uyum, düzen ve istikrar halinin kaybı kozmik düzlemde ortaya çıkacak olan yeni bir düzensizlik ve kaos haliyle yeryüzünüzün kurumlarını da etkileyecektir. Böylece kadim Mısır ülkesinin idaresi bozulacak, ekonomisi zayıflayacak, doğal felaketler peş peşe sıralanacak ve kutsal Nil nehrinin taşkın düzeni bozularak ülke kıtlık ve kuraklığa düşecektir. Mitolojik anlatılar açısından burada dikkat çeken husus, yeryüzü yani Mısır coğrafyasının her açıdan selametinin öncelikle kozmik düzlemdeki huzur ve sükûnun tesisine bağlı olmasıdır. Yani tanrılar âleminde Horus ve Set arasındaki gerilimin yaşanması, Mısır halkının istikrarını olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Dolayısıyla huzur ve istikrar halinin öncelikle kozmik düzlemde sağlanması gerekir. Böylece Mısır halkı ile tanrılar âlemi arasında uyum ve istikrarın korunması amacıyla bir işbirliği halinin ihdas edildiği söylenebilir.

İsfet ve *ma'at* ile sembolize edilen kaos ile düzen arasındaki şiddetli gerilim, kadim Mısır zihninde firavunun başarısı ya da ilahi meşruiyetini değerlendirmektedir. Nitekim Mısır halkına göre bu iki zıt unsur arasındaki ilişki, toplumsal, ekonomik ve politik istikrar ya da bu açılardan istikrarsızlık olarak kendini ortaya koymaktadır. Halk nezdinde siyasi istikrar ve toplumsal birlik zamanları

¹² Mariam F. Ayad, "The Pre-Christian Period: Changing Times and Cultural Endurance", ed.: L. M. Farag, *The Coptic Christian Heritage: History, Faith and Culture* (London: Routledge, 2014), s. 11.

ma'at'in etkin olduğu dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde Mısır idarecileri Mısır'ın düşmanlarını ve dolayısıyla kaosu karanlık güçlerini alt ederken Mısır firavunları mitolojik öğretilerin yüklediği geleneksel sorumluluk ve görevlerini başarıyla yerine getirmiş olurlar. Firavun ve idarecilerin görevlerini yerine getiremeyip düzen ve istikrarın kaybolduğu, merkezi otoritenin bölünüp parçalandığı dönemlerde ise *ma'at*'in, *isfet*'in saldırgan güçleri tarafından ele geçirilip işlevsiz hale getirildiği dönemlerdir. Bu gibi dönemler kadim Mısırlının hafızasında iç savaşlar, merkezi otoritenin bölünüp parçalanması, kuraklık ve kıtlık dönemleri olarak kaydedilmiştir.¹³

Mısır dininin düzen ve istikrar mitosu üzerinden inşa edilen anlayışına göre Mısır zihninde iki etki ortaya çıkmaktadır: (i) Doğal ortamın düzen ve istikrarı ilk unsurun kaynağını oluşturur. Yani Nil taşkınlarındaki düzenli döngü, güneşin günlük devr-i daimi, mevsimlerin birbirini sırasıyla izlemesi hayatın ve ışığın olumlu gücünün, ölüm ve karanlığın olumsuz gücü üzerinde egemenliği olarak yorumlanmıştır. Mezopotamya'nın aksine Mısır topraklarında yıkıcı doğal felaketler çok sık değildir. Dolayısıyla Mısır açısından doğal düzlemde bir felaket tehdidi gözlenmez ve doğal etkiler daha çok yaşamın olumlu ve verimli yönlerini güçlendirir. Bu anlamda doğa ve evren özü itibarıyla "iyi" unsurları içerir. Bu düşünce Mısır zihninde yaşamın ölüm üzerine, düzenin kaos üzerine galip olduğu iyimser bir dünya görüşü sağlamıştır. (ii) Doğa ve evrenin özü itibarıyla iyi olduğuna dair bu iyimser düşünce politik alanda da kendini göstermiştir. Özellikle Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesiyle oluşan hanedanlık döneminin başlarından itibaren istikrarlı bir monarşi çağının başladığına inanılmıştır.¹⁴ Bu monarşik düzenin başı olan firavunun Horus'un bedenleşmiş haliyle politik düzenin seyir ve istikrarından sorumlu olduğu düşünülmüştür.

Düzen ve istikrarı kurup sürdürme göreviyle sorumlu olan firavun, sosyal düzen ve adaleti sağlayıp emniyet altına aldığı *ma'at*'ı gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu doktrine bağlı olarak firavunun bir sıfatı da "*Ma'at*'in sevdiği"dir ve bu sıfat onun düzen ve

¹³ Ayad, "The Pre-Christian Period: Changing Times and Cultural Endurance", ss. 12-13.

¹⁴ Vincent Arieh Tobin, "Mytho-Theology in Ancient Egypt", *Journal of the American Research Center in Egypt*, vol. 25 (1988), s. 171.

adalet sağlayıcı görevini vurgulamaktadır.¹⁵ Firavunların *ma'at*'ı sürdürmek için aynı zamanda dini görevleri de vardı. Dolayısıyla *ma'at* doktrini çerçevesinde firavun hukukun bedenleşmiş hali sayılmıştır. Çünkü firavun, tanrıların ilahi doğasını onlarla paylaşmıştır ve *ma'at*'ın gerektirdiklerini anlama ve yorumlama konusunda kendisine büyük bir güven duyulmaktadır. Bu güven onun vekilleri ve hâkimleri olarak iktidar adına iş gören diğerleri için de geçerlidir. Firavuna karşı isyan *ma'at*'a karşı yapılmış en ağır saldırı olarak düşünülmüştür. Esasen kadim Mısır tarihinde Mısır halkından idarecilere karşı isyana dair çok az örnek vardır. Çünkü ülke *ma'at*'sız, yani firavunsuz kalırsa Mısır'a sadece kaosa düşmek kalırdı.¹⁶

Öyle anlaşılmaktadır ki kadim Mısır'ın politik statükosu açısından firavun, kozmik ve toplumsal düzenin korunup sürdürülmesi için ihtiyaç duyduğu enerjiyi Mısır mitolojisinden üretmiştir. Burada mitolojik inanışların bir sonucu olarak görülen kozmik düzenin toplumsal düzleme aktarılmasında tamamen istismar edildiği görülmektedir. Kozmik düzenin kendi yörüngesinde ve sorunsuzca işlediği kanaati, toplumsal düzlemde de düzen, uyum ve istikrarın gereği olarak görülmüştür. Toplumsal istikrarı sağlayacak kişi ise firavundur. Kralın bu iş için ihtiyaç duyduğu enerji mitolojik örgü içinde *ma'at* olarak nitelenen bir kaynağa dayanmaktadır. En yalın haliyle *ma'at*, kozmik düzenin sosyal düzene dönüşmesi sırasında firavuna ihtiyaç duyduğu ideolojik temeli sağlayan inançtır. Bu iktidar tanımında en temel rol ise firavuna yüklenmiştir. Firavun *ma'at* egemenliğinin teminatıdır ve bu teminat karşılığında yeryüzü egemenliği ile mutlak refahın kaynağını elde etmiş olur.¹⁷ Firavun görevini yerine getirme konusunda başarısız olup tanrılara karşı bir atalette bulunursa tanrılar tarafından evleri ve mabetleri yıkılır ve tanrılar Mısır'ı yüzüstü bırakıp terk eder. Bunun sonucunda da düzensizlik ortaya çıkar ve kozmos kaosa düşer.

Kadim Mısır bu yönüyle, yani din ve politikanın çok yakın bir ilişki içinde olduğu yönetim örneklerinin başında gelmektedir. Mı-

¹⁵ Ann Kramer, *Egyptian Myth: A Treasury of Legends, Art, and History* (New York: Routledge, 2015), ss. 121-122.

¹⁶ Kathryn Hinds, *The Pharaoh's Court* (New York: Marshall Cavendish Benchmark, 2007), ss. 6-7.

¹⁷ Françoise Dunand, Christiane Zivie-Coche, *Gods and Men in Egypt: 3000 BCE to 395 CE*, tr.: D. Lorton (London: Cornell University Press, 2004), s. 202.

sır düşüncesinde politik düzen, kozmik-ilahi düzen zemini üzerinde bina olmuştur. Düzenin iki unsuru olan kozmik ve politik semboller birbirlerini güçlendirme eğilimindedirler. Bu suretle toplumun farklı kanaatlere giden yönelimleri engellenmiş olmaktadır. Bu tür mitolojik temelli inançlar politik otoritenin güçlendirilmesi için olabildiğince kullanılmıştır. Yerleşik mitolojik inançları ve uygulamaları değiştirmeye yönelik girişimler, firavun ve güçlü rahipler sınıfının ve dolayısıyla statükonun direnciyle etkisiz olmuştur. *Ma'at* kavramı resmi yaşamın neredeyse bütün alanlarını desteklemekte ve statükonun sürdürülmesi gereğine vurgu yapmaktadır. Elbette Mısır'da statükoyu sürdürmek temel olarak firavunun rolünü sürdürmesi gereğine bağlıdır. Dolayısıyla firavunun görevi *ma'at*'ın daima korunmasına bağlıdır. Firavun olmaksızın *ma'at* başarısızlığa uğrar, *ma'at* olmaksızın da hoşnutsuzluk artar ve tanrılar insanları düzensizliğe terk eder. Firavun tanrılara *ma'at*'ı sunarken aslında kaotik bilinmezliğe karşı güvenliği elde etmektedir.¹⁸

Horus'un şahsında tanrısallaştırılan firavunun *ma'at* doktrini ile tanrısal bir misyon yüklenmiş olması esasen krallığın birleşme öncesindeki politik karmaşa korkusu ile birleşme sonrasında politik düzenin korunması amacını meşrulaştıran mitolojik bir anlatıyı içerdiği görülmektedir. *Ma'at* doktrini üzerinden firavunun düzen, uyum ve istikrarın sağlayıcısı ve koruyucusu olarak yürüttüğü iktidar kutsanırken bu iktidarı tehdit eden her girişim doğrudan firavunluğa değil *ma'at* bağlamında Mısır inancına yönelik bir tehdit olarak tanımlanmıştır. Yani firavunluğa yönelik her türlü muhalif düşünce ve davranışın öncelikle kozmik düzlemde kaosa yol açtığına inanılarak bu tür "düzen" dışı gelişmeler bir inanç sorunu olarak nitelenmiştir.

Hz. Musa ve *Ma'at*'a Muhalefet

Hz. Musa, firavun ve çevresini önce âlemlerin rabbi olan bir Allah'a iman etmeye çağırıp ardından İsrailoğulları'nı salıvermesini istediğinde güçlü bir mitolojik temel üzerine inşa edilmiş kutsal bir statüko ile karşılaşmıştır. *Ma'at* inancı olarak tesis edilmiş olan bu statüko doktrini toplumun düzen ve refahını sağladığına ve onları her türlü karmaşa, felaket ve kaostan koruduğuna inanılan kutsal bir meşruiyet zeminine sahip olmuştur. *Ma'at* inancı bağlamında

¹⁸ Joyce Tyldesley, *Penguin Book of Myths And Legends of Ancient Egypt* (London: Penguin Books, 2010), s. 227.

hem kozmik hem de Nil çevresinde düzen ve uyumu tesis etme görevi ise tanrısal bir şahsiyet olarak kurgulanan firavuna bırakılmıştır. Böylece firavun, yeryüzünde en etkin tanrısal unsur olan Horus'un şahsında hüküm sürmüştür. Kur'an-ı Kerim'deki ifadeyle "Ben sizin en yüce rabbiniz değil miyim" (Naziât: 24) sorusunda firavunun kendisine verilmiş kutsal temel üzerindeki meşruiyet doktrinine, yani tanrı Horus olarak *ma'at*'ı yani düzen ve istikrarı koruyup sürdürme sorumluluğuna ait güçlü bir inanmışlığı söz konusudur.

İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmakla görevlendirildiğinde Hz. Musa'nın karşısında İsrail topluluğunun kadınlarını bırakıp erkeklerini katleden bir firavun vardı. Şüphesiz firavunun bu zulmü, toplumsal düzeni kozmik düzen bağlamında dengede tutmayı gerektiren *ma'at* doktrininin gereği olarak yapmaktaydı. Bu zulümleriyle "yeryüzünde fesat çıkarmak" bir yana kendisini "ancak ıslah edici" olarak görmekteydi (Bakara: 11). Çünkü firavunun en temel korkusu İsrailoğulları'nın hızla çoğalıp ülkeyi terk ettikten sonra Kenan halklarıyla iş birliği içinde Mısır'ı işgale girişmeleriydi. Yani İsrail kavmi *ma'at* doktrinine göre Mısır ülkesinin istikrarı önündeki potansiyel bir tehdidi ifade etmekteydiler. Bu firavun için mümkün bir politik tehdit olmakla birlikte süregiden *ma'at* temelli statükoya da muhalif bir durumu ifade etmektedir. Çünkü "İsrailoğulları sorunu" nun Mısır'ın mitolojik evren tasavvuru içinde yürütülmesi, firavunun başarısının işareti olarak *ma'at*'ın gereğidir. Yani her şart altında mevcut sosyal durumun korunması ve düzen adına tehditkâr unsurların ıslah edilmesi bir firavunluk politikası olarak tanımlanmıştır. Bu durumda Hz. Musa'nın, firavunun şahsından çok Mısır mitolojisinin mevcut statükoyu kutsayan mitolojik kurgularıyla, yani *ma'at* doktrini ile yüzleşmesi gerekmiştir. Nitekim İsrailoğullarının Mısır'dan çıkması için ikna edilmeye çalışılan firavuna karşı Hz. Musa eliyle ortaya konulan ilahi müdahalelerin tümünün ancak kadim Mısır'ın mitolojik söylemleriyle birlikte değerlendirildiğinde anlaşılması mümkün olacaktır.

Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de benzer şekilde anlatılan söz konusu kıssaya göre firavun ve halkına yönelik kan, kurbağa, çekirge, haşerat (A'raf 133); sivrisinek, at sineği, hayvanların ölmesi, dolu yağması, üç gün süren karanlık ve ilk doğan çocukların ölmesi (Çık. 7-11) gibi musibetlerin esasen Mısır mitolojisinin statükoyu koruyan

ma'at doktrinine dönük meydan okumalar olduğu fark edilmektedir.¹⁹ Çünkü doğal gibi görünse de bu afetler *ma'at* doktrinini iflas ettiğini, bu doktrini icra etmekle sorumlu olan firavunun politik başarısızlığa uğradığını hatta tanrı Set'in Horus karşısında güçlü bir saldırıya geçtiğini ifade etmekteydi. İsrail kavminin Kızıldeniz'in yarılıp yol olması suretiyle Mısır'dan çıkışı ve özgürleşmesi firavunun suda boğulması ile birlikte gerçekleşmiştir. Kıssada anlatılan daha önceki musibetler bağlamında değerlendirildiğinde, Kızıldeniz'de boğulan firavun olmakla birlikte denizde boğulan asıl figürün Mısır mitolojisinin en güçlü tanrısal unsuru Horus olduğunu anlıyoruz. Böylece Hz. Musa'nın eliyle, önce çeşitli musibetlerle firavunun meşruiyet temeli olan statükocu *ma'at* doktrinin işlevsiz hale getirilmiş, ardından da firavunun şahsında iş gördüğüne inanılan mitolojik tanrı Horus Kızıldeniz'in derinliklerinde boğulmuştur. Mısır mitolojik inançlarını yok sayan bu trajik durum karşısında Mısır halkının zihninde kudretli tanrıları, tanrılarının bedeni olan firavunları ve hepsini meşrulaştıran mitolojik inançlarına yönelik güvenlerinin ne denli sarsıldığını tahmin etmek zor değildir. Çıkış anlatısı, bir anlamda Mısır halkının mitolojik tanrılarının tezyif ve tahkir edilmesinin de öyküsüdür.

Sonuç

Peygamberler çağından günümüze kadar bütün politik sistemler içinde görünen otoriter ve statükocu yapıların mutlaka kutsallaştırılmış bir meşruiyet zemini üzerine inşa edilmiş düzen ve istikrarının korunup sürdürülmesi gayreti söz konusudur. Bu statükocu yapının korunması için de mutlaka düzen ve istikrarı tehdit eden mevhum korkuların yığıldığı karanlık bir cephenin tesis edilmesi gerekmiştir. Toplumların hak ve hakikat temelinde aydınlatılıp ıslah edilmesi çabasında, öncelikle politik düzlemde zihinsel düzleme aktarılmış olan statükocu ideolojilerin çökertilmesi gerekmektedir. Nitekim Hz. Musa kıssasının devamında peygamberin kardeşi Hz. Harun ile Mısır halkının ya da firavun ile çevresinin şahsen değil zihinlerinde var olan *ma'at* doktrinine dönük güçlü saldırıları söz konusudur. Firavun ve çevresinin gündelik hayatla-

¹⁹ Bk. James K. Hoffmeier, *Israel in Egypt: The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition* (Oxford: Oxford University Press, 1996). Firavunun şahsında Mısır halkına gönderilen mucize, musibet veya cezalar hakkında ayrıca bk. Yasın Meral, *Sâmirî'nin Buzağısı* (Ankara: Ankara Okulu, 2018), ss. 29-31.

rından çok zihinlerini alt üst eden tabii felaketler ve nihayet firavunun Kızıldeniz’de boğularak ölmüş olması Hz. Musa eliyle kadim Mısır’ın *ma’at* doktrininin alaşağı edilmesinin işaretidir.

İsrail kavminin Mısır’dan çıkış kıssasında Hz. Musa örneğiyle anlatılan husus, kurulu düzenlere karşı muhalefet ve itirazın bu düzeni temsil eden şahısların değil onların meşruiyet temellerine yönelik olması gerektiğidir. Firavun Hz. Musa’nın meydan okumaları karşısında “ben sizin en yüce rabbiniz değil miyim” diye hayretle sorarken, kendisine rab olma meşruiyeti vermiş olan mitolojik referansların gücüne vurgu yapmaktadır. Çünkü o, Hz. Musa’nın kendisine karşı sergilediği tutum ve söylemlerin şahsının değil bu “kutsal” referansların altını oyduğunun farkındadır. Bu durumda hak yanında yer tutup batıla muhalif olunurken şahısları hedef yapmaktan çok batılın temelindeki meşruiyet kurgularını hedef yapmanın peygamberane bir usul olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Ayad, Mariam F. “The Pre-Christian Period: Changing Times and Cultural Endurance”, ed.: L. M. Farag, *The Coptic Christian Heritage: History, Faith and Culture* (London: Routledge, 2014).
- Bell, Lanny. “The New Kingdom Divine Temple: The Example of Luxor”, *Temples of Ancient Egypt*, ed.: B. E. Shafer (New York: Cornell University Press, 1997).
- Cannon-Brown, Willie. *Nefer: The Aesthetic Ideal in Classical Egypt* (New York: Routledge, 2006).
- Christensen, Wendy. *Empire of Ancient Egypt* (New York: Chelsea House, 2009).
- Cline, Eric H., Rubalcaba, J. *The Ancient Egyptian World* (Oxford: Oxford University Press, 2005).
- Dunand, Françoise. Zivie-Coche, Christiane. *Gods and Men in Egypt: 3000 BCE to 395 CE, tr.: D. Lorton* (London: Cornell University Press, 2004).
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev.: A. Berktaş (İstanbul: Alfa, 2016).
- Hinds, Kathryn. *The Pharaoh’s Court* (New York: Marshall Cavendish Benchmark, 2007).
- Hoffmeier, James K. *Israel in Egypt: The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition* (Oxford: Oxford University Press, 1996).
- Kemp, Barry J. *Ancient Egypt: Anatomy of a Civilization* (London: Routledge, 2006).
- Kramer, Ann. *Egyptian Myth: A Treasury of Legends, Art, and History* (New York: Routledge, 2015).

- Lehman, Cynthia L. "The Kemetic Paradigm: An Afrocentric Foundation for Rhetorical Theory", ed., V. H. Milhouse vd., *Transcultural Realities: Interdisciplinary Perspectives on Cross-Cultural Relations* (London: Sage Publication, 2001).
- Meral, Yasin. *Sâmirî'nin Buzağısı* (Ankara: Ankara Okulu, 2018).
- Pinch, Geraldine. *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt* (Oxford: Oxford University Press, 2002).
- Tobin, Vincent ArieH. "Mytho-Theology in Ancient Egypt", *Journal of the American Research Center in Egypt*, vol. 25 (1988).
- Tyldesley, Joyce. *Penguin Book of Myths And Legends of Ancient Egypt* (London: Penguin Books, 2010).
- Wilkinson, Toby. *Eski Mısır: MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygırlığın Tarihi*, çev.: Ü. H. Yolsal (İstanbul: Say, 2016).
- Wilson, John A. *The Culture of Ancient Egypt* (Chicago: Chicago University Press, 1951).

